

Вікторія М. Кремень

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ФІНАНСОВИЙ НАГЛЯД»: СТРУКТУРНО-ДЕКОМПОЗИЦІЙНИЙ АНАЛІЗ

У статті систематизовано підходи до трактування сутності поняття «фінансовий нагляд». Проведено структурно-декомпозиційний аналіз цього поняття. З метою визначення змісту поняття досліджено сутність термінів «нагляд», «фінансова установа», «фінансовий посередник», «фінансовий інститут» і «фінансовий сектор». Обґрунтовано співвідношення між поняттями «фінансова установа», «фінансовий посередник» і «фінансовий інститут».

Ключові слова: нагляд; фінансовий нагляд; фінансова установа; фінансовий посередник; фінансовий інститут; фінансовий сектор.

Рис. 1. Літ. 23.

Виктория М. Кремень

СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ «ФИНАНСОВЫЙ НАДЗОР»: СТРУКТУРНО-ДЕКОМПОЗИЦИОННЫЙ АНАЛИЗ

В статье систематизированы подходы к трактовке сущности понятия «финансовый надзор». Проведен структурно-декомпозиционный анализ данного понятия. С целью определения содержания понятия исследована сущность терминов «надзор», «финансовое учреждение», «финансовый посредник», «финансовый институт» и «финансовый сектор». Обосновано соотношение между понятиями «финансовое учреждение», «финансовый посредник» и «финансовый институт».

Ключевые слова: надзор; финансовый надзор; финансовое учреждение; финансовый посредник; финансовый институт; финансовый сектор.

Viktoriya M. Kremen¹

ESSENCE OF THE FINANCIAL SUPERVISION CONCEPT: STRUCTURAL AND DECOMPOSITION ANALYSIS

The paper explores the approaches to the interpretation of the essence of the financial supervision concept. Structural and decomposition analysis of the given concept has been provided. To determine the content of financial supervision the nature of the terms "supervision", "financial organization", "financial intermediary", "financial institution" and "financial sector" has been considered. The relationship between the concepts "financial organization", "financial intermediary" and "financial institution" is demonstrated.

Keywords: supervision; financial supervision; financial organization; financial intermediary; financial institution; financial sector.

Постановка проблеми. Запорукою економічного зростання в країні є розбудова ефективно функціонуючого та розвиненого фінансового сектору. При цьому слід враховувати, що економічний розвиток, з одного боку, зумовлений рівнем розвитку фінансового ринку і ринку фінансових послуг, з іншого – його забезпечення вимагає належного рівня фінансової стійкості в країні, що, в свою чергу, базується на ефективному формуванні і розвитку системи фінансового нагляду. Усе це обумовлює необхідність комплексного і всебічного дослідження сутності фінансового нагляду, його місця та ролі в регулюванні економіки, функцій, форм, видів і методів, підходів до його інституційної побудови.

¹ Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine, Sumy, Ukraine.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розробку методологічних та методичних підходів до фінансового нагляду зробили О.Д. Вовчак [3], О.Д. Данілов [21], В.В. Зимовець [4; 5], С.П. Зубик [5], С.В. Міщенко [9; 10], С.В. Науменкова [10], В.М. Опарін [19], О.П. Орлюк [20], А.Ю. Семенов [14], В.М. Федосов [19], В.П. Хомаківська [21], І.О. Школьник [22].

Невирішені частини проблеми. Незважаючи на різноплановість та глибину проведених досліджень з фінансового нагляду, недостатньо вивченими залишаються питання сутності поняття «фінансовий нагляд».

Метою дослідження є систематизація методичних підходів до поняття «фінансовий нагляд» та визначення його сутності на основі структурно-декомпозиційного аналізу.

Основні результати дослідження. На нашу думку, при тлумаченні змісту поняття «фінансовий нагляд» слід виходити зі структурно-композиційної взаємодії у його сутності двох складових – терміну «нагляд» і категорії «фінанси».

У словнику української мови, укладеному колективом співробітників Інституту мовознавства АН УРСР, термін «нагляд» розглядається, по-перше, як дія для значення дієслова «наглядати» і, по-друге, як група осіб чи органи влади, що наглядають за ким-небудь або чим-небудь [16, 49]. Такі ж підходи до тлумачення терміну «нагляд» представлено і у тлумачному словнику С.І. Ожегова та Н.Ю. Шведової [11]. Досить поширеним є підхід, наведений у Великому енциклопедичному словнику, – розуміння «нагляду» як однієї із форм діяльності різних державних органів із забезпечення законності [2].

Зміст терміну «наглядати» у словнику Д.Н. Ушакова подається наступним чином – займатися спостереженням, доглядом, при цьому маючи відповідальність за це. При цьому наголошується, що наглядати прийнято за роботами, людьми і порядком [18]. У словнику російських синонімів дієслово «наглядати» пояснюється за допомогою таких термінів – стежити, роздивлятися, контролювати, не спускати з очей, тримати під наглядом, пильнувати, спостерігати, не упускати з уваги [15].

У зарубіжній науці термін «нагляд» традиційно розглядається як процес застосування правил до конкретних обставин [23].

Прикметник «фінансовий» у понятті «фінансовий нагляд», на нашу думку, позначає безпосередньо не категорію «фінанси» як таку, а містить у собі сутність понять «фінансова установа», «фінансовий посередник», «фінансовий інститут», а також «фінансовий сектор». Проте для чіткого розуміння сутності поняття «фінансовий нагляд» слід з'ясувати, які серед перелічених понять є ключовими з точки зору змісту фінансового нагляду та його практичної реалізації.

Поняття фінансової установи визначено ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» як юридична особа, яка надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, та внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку [1].

Що ж до визначення сутності поняття «фінансовий посередник», передусім звернемося окремо до сутності терміну «посередник». У словнику укра-

їнської мови, укладеному колективом співробітників Інституту мовознавства АН УРСР, термін «посередник» розглядається у таких аспектах: особа або установа, організація тощо, що сприяє встановленню та здійсненню ділових контактів, торговельних або дипломатичних зносин між ким-, чим-небудь; той, хто допомагає кому-небудь спілкуватися з кимсь; той, хто умовляє когось помиритися; організація, що сприяє мирному розв'язанню конфлікту між двома іншими державами (у міжнародному праві) [17, 316].

В.В. Корнеєв фінансовими посередниками називає сукупність банківських і небанківських фінансових установ як економічних одиниць сектору фінансових корпорацій (у термінології системи національного рахівництва). Більш того, цей науковець зазначає, що фінансові посередники є спеціалізованими професійними операторами фінансового ринку – кредитно-інвестиційними установами, що пропонують і реалізують фінансові послуги як особливий товар на умовах провадження виняткових і поєднаних видів діяльності [6]. У фінансовій енциклопедії, підготовленій авторським колективом на чолі з О.П. Орлюк, визначення фінансового посередника подається наступним чином: інститути, що спеціалізуються на наданні фінансових послуг та опосередковують у своїй діяльності рух фінансових ресурсів шляхом їх залучення та вкладення мобілізованих ресурсів у різноманітні фінансові активи [20]. В.П. Ходаківська і О.Д. Данілов сутність поняття «фінансовий посередник» визначають через характеристику створення нових фінансових активів, надання змоги отримувати прибуток внаслідок економії, зумовленої зростанням масштабу операцій, здійснюючи аналіз кредитоспроможності потенційних кредиторів, розробку порядку надання позик і рахунків за них, рівномірно розподіляючи ризики [21].

У вітчизняній фінансовій науці поширеним є підхід, коли сутність понять «фінансова установа» і «фінансовий посередник» визначають одне через одного.

Так, український науковець І.О. Школьник фінансовими посередниками вважає фінансові установи, серед яких належне місце займають суб'єкти банківської системи, небанківські фінансові та кредитні інститути, контрактні фінансові інститути [22, 138]. Також Л.В. Піддубна поняття «фінансовий посередник» розглядає як фінансову установу, що забезпечує рух фінансових ресурсів від тих, хто їх має у тимчасовому надлишку, до тих, хто їх потребує в даний момент, тобто виконує посередницьку функцію [13, 246].

На нашу ж думку, зміст поняття «фінансова установа» є вужчим за зміст поняття «фінансовий посередник», адже згідно з чинним вітчизняним законодавством фінансові послуги можуть надавати виключно фінансові установи. Наявність у законодавстві чітких ознак і особливостей фінансової установи дозволяють стверджувати, що фінансові установи належать до фінансових посередників. На користь цієї думки також наведемо думку О.Д. Вовчак та Л.М. Крентковської, які наголошують, що «важко уявити фінансову установу, яка б надавала одну з перерахованих (в Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» – *авт.*) послуг і не була б при цьому посередником» [3, 6]. Окрім того, зазначимо, що фінансова

установа, працюючи на ринку фінансових послуг, передусім залучає фінансові ресурси з метою їх розміщення на фінансовому ринку.

Проведений аналіз науково-методичних підходів до тлумачення сутності понять «фінансова установа» і «фінансовий посередник», дозволив нам дійти висновку, що фінансова установа у будь-якому разі є фінансовим посередником в широкому розумінні, у той час, коли не кожен фінансовий посередник є фінансовою установою.

У словнику української мови, укладеному колективом співробітників Інституту мовознавства АН УРСР, термін «інститут» розглядається, по-перше, як назва деяких вищих навчальних закладів і наукових установ і, по-друге, як сукупність правових норм у якій-небудь галузі суспільних відносин [16, 33]. Л.В. Піддубна вважає, що термін «інститут» використовується для позначення певного класу установ. Науковець також стверджує, що до фінансових інститутів відносяться фінансові установи, фінансові посередники, державні органи та міжнародні фінансові організації [13, 246]. Таким чином, з одного боку, автор наголошує на тому, що поняття «фінансовий інститут» є вужчим за поняття «фінансова установа», а з іншого – перелічуючи склад фінансових інститутів, наголошує на їх широкому складі. А.Ю. Семенов відзначає, що у зарубіжних наукових джерелах традиційно під поняттям «фінансовий інститут» розуміють поняття «фінансова установа» і «фінансовий посередник» [14]. На нашу думку, більш правильною є друга теза, і ми вважаємо, що поняття «фінансовий інститут» є найбільш широким порівняно із поняттями «фінансова установа» і «фінансовий посередник». Тож, на наше переконання, і фінансові установи, і фінансові посередники є фінансовими інститутами.

При цьому звернемо увагу на те, що ряд науковців використовують термін «інститут» та поняття «фінансовий інститут» для визначення поняття «фінансовий посередник» – В.В. Зимовець [4], С.П. Зубик [5], Ф.С. Мишкін [8] і А.Ю. Семенов [14]. Дотримуючись думки, що поняття «фінансовий інститут» є ширшим за поняття «фінансовий посередник», тобто фінансові інститути охоплюють фінансових посередників, вважаємо такий підхід цілком вмотивованим.

Неможливість використання поняття «фінансовий інститут» як ключового для визначення сутності фінансового нагляду, на наше переконання, може бути пояснена тим, що це занадто широке поняття, яке охоплює окрім фінансових посередників, державні органи та міжнародні фінансові організації, які, у свою чергу, можуть виступати суб'єктами нагляду. Проте інституційна структура фінансового нагляду, яка на практиці втілюється у складі суб'єктів – наглядових органів, може бути різною, при цьому у міжнародній практиці різні моделі інституційної структури фінансового нагляду довели свою ефективність. З позиції сутності поняття «фінансовий нагляд» принциповим є визначення об'єкта, тож вважаємо принциповим обґрунтувати, яке з понять слід використовувати – «фінансова установа» чи «фінансовий посередник».

Фінансовий нагляд з позиції забезпечення стійкості фінансового сектора повинен охоплювати не тільки фінансові установи – тобто надавачів фінансових послуг, фінансовий нагляд не може бути сконцентрований на діяльності на ринку фінансових послуг. Ключові небезпеки з точки зору фінансового

нагляду, на наше переконання, криються саме в діяльності фінансових посередників на фінансовому ринку. Таким чином, визначивши сутність понять «фінансова установа», «фінансовий посередник» і «фінансовий інститут» та співвідношення між ними, ми дійшли висновку, що з позиції фінансового нагляду цілком виправданим, правильним і логічним є використовувати саме поняття «фінансовий посередник».

На наше переконання, фінансові посередники забезпечують перерозподіл фінансових ресурсів між інституційними секторами. Поняття «інституційний сектор» є усталеним – воно напрацьоване в результаті розвитку і удосконалення системи національних рахунків, яка прийнята Комісією Європейського Союзу, Міжнародним валютним фондом, Організацією економічного співробітництва та розвитку, ООН та Світовим банком, отримала широке практичне визнання і на сьогоднішній день використовується у понад 150 країнах світу.

У дослідженні колективу авторів на чолі з В.М. Федосовим під фінансовим сектором розуміється «сукупність різних фінансових інституцій, що беруть участь у створенні національного продукту... Це та продуктивна частина фінансової системи, яка забезпечує мобілізацію і розміщення фінансових ресурсів, чим, власне, і робить свій внесок у виробництво національного продукту» [19]. О.І. Кірейцев, М.М. Шаповалова та Н.І. Гребенюк поняття «фінансовий сектор» розглядають як «ту частину економіки, що пов'язана з діяльністю фінансових інститутів... Останні здійснюють трансформацію заощаджень в інвестиції, забезпечують міжсекторальний розподіл фінансових ресурсів, що, в кінцевому підсумку, сприяє економічному розвитку» [12]. І.К. Левіна до сутності фінансового сектора підходить як до сукупності механізмів, що опосередковують функціонування реального сектора, і елементів, які обслуговують виключно інтереси капіталу [7, 87]. Дискусійність цього підходу ґрунтується на тому, що визначення фінансового сектора здійснюється через складну категорію «механізм», окрім того науковцем використано неусталене поняття «інтереси капіталу».

Вітчизняні науковці С.В. Науменкова і С.В. Міщенко під фінансовим сектором розуміють певну сукупність інституційних одиниць, що спеціалізуються на фінансових послугах [10]. Критично оцінюючи такий підхід, не можемо не зауважити, що фінансовий сектор не обмежується тільки ринком фінансових послуг. На переконання В.В. Зимовця, фінансовий сектор являє собою інституційне угруповання суб'єктів ринку, мета діяльності яких зводиться до опосередкування взаємовідносин з руху вільних фінансових ресурсів між суб'єктами інших секторів [4, 72]. Це визначення, на нашу думку, є досить розпливчастим, адже не достатньо конкретизовано особливості суб'єктів ринку. Заслужують на увагу визначення поняття «фінансовий сектор» у широкому розумінні, на наше переконання, є визначення вітчизняних науковців С.В. Науменкової і С.В. Міщенко [10], І.О. Школьник [22, 40]: фінансовий сектор – це частина економіки, що пов'язана з діяльністю фінансових інститутів. При цьому все ж зауважемо, що наведені визначення сутності поняття «фінансовий сектор» у широкому розумінні не відображають повною мірою роль і місце фінансового сектора у фінансовій системі. Більше того, з позиції

фінансового нагляду поняття «фінансовий сектор» вимагає деталізації його складу і структури.

С.В. Міщенко дотримується думки, що фінансовий сектор має розглядатися у площині ефективної взаємодії фінансових інститутів, фінансових ринків та систем забезпечення – регуляторної системи, систем фінансового забезпечення, до яких учений відносить платіжну, розрахункову, облікову і валютну системи, а також інформаційні технології і мережі, які в свою чергу включають торговельні системи (біржі) та інформаційно-обчислювальні мережі передачі інформації [9, 9]. Окрім того, С.В. Міщенко наголошує на тому, що з огляду на відповідні рівні збору та консолідації грошово-кредитної та фінансової статистики у процесі відповідного обстеження та узагальнення інформації, діяльність фінансових інститутів наближається до поняття фінансового сектора, що охоплює банківську систему, яка включає органи грошово-кредитного регулювання та грошово-депозитні банки і небанківські фінансові установи. Вважаємо такий підхід до тлумачення поняття «фінансовий сектор» найбільш обґрунтованим.

В узагальненому вигляді застосування структурно-декомпозиційного підходу до визначення сутності поняття «фінансовий нагляд» наведено на рис. 1.

Рис. 1. Використання структурно-декомпозиційного підходу до тлумачення сутності поняття «фінансовий нагляд», авторська розробка

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, критичний аналіз існуючих науково-методичних підходів до визначення поняття «фінансовий нагляд» та використання структурно-декомпозиційного аналізу для визначення його сутності на основі ключових складових – терміну «нагляд», поняття «фінансовий посередник» і «фінансовий сектор» – дозволили нам дійти висновку, що під фінансовим наглядом слід розуміти діяльність органів влади на засадах їх відповідальності зі спостереження і пильнування за діяльністю фінансових посередників і функціонуванням фінансового сектору з ме-

тою забезпечення повного дотримання фінансовими посередниками, що здійснюють діяльність в країні, вимогам щодо їх діяльності та стійкості фінансового сектора. Відтак, на нашу думку, важливим змістовим аспектом поняття «фінансовий нагляд» є те, що сутність цього поняття у практиці фінансового нагляду втілюється у формуванні цілісної системи вимог до діяльності фінансових посередників та функціонування фінансового сектора країни.

Перспективними напрямками подальших досліджень є визначення співвідношення між поняттям «фінансовий нагляд», з одного боку, та поняттями «фінансове регулювання», «фінансовий контроль» і «фінансовий моніторинг», а також розмежування їх мети, об'єкта, предмета і інструментарію реалізації.

1. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України №2664-III від 12.07.2001, зі змін. та доп // zakon.rada.gov.ua.

2. Большой энциклопедический словарь: [А – Я] / Гл. ред. А.М. Прохоров. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Большая российская энциклопедия; СПб.: Норинт, 1997. – 1456 с.

3. *Вовчак О., Крентковська Л.* Фінансове посередництво: економічна сутність та класифікація // Вісник Національного банку України. – 2012. – №8. – С. 4–9.

4. *Зимовець В.В.* Акумуляція фінансових ресурсів та економічний розвиток: Монографія / Відпов. ред. д.е.н., проф. В.І. Кононенко. – К.: Інститут економіки НАНУ, 2003. – 314 с.

5. *Зимовець В.В., Зубик С.П.* Фінансове посередництво: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2004. – 288 с.

6. *Корнєв В.В.* Модифікація форм фінансового посередництва в Україні // Фінанси України. – 2008. – №1. – С. 77–85.

7. *Левина И.К.* К вопросу о соотношении реального и финансового секторов // Вопросы экономики. – 2006. – №9. – С. 83–103.

8. *Мишкін Ф.С.* Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Пер. з англ. С. Панчишин, Г. Стеблій, А. Сташишин. – К.: Основи, 1998. – 963 с.

9. *Мищенко С.В.* Формування ефективної структури фінансового сектору України: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.08 / КНУ ім. Тараса Шевченка. – К., 2009. – 22 с.

10. *Науменкова С.В., Мищенко С.В.* Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури: Монографія. – К.: Центр наукових досліджень НБУ, 2009. – 382 с.

11. *Ожегов С.И., Шведова Н.Ю.* Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / Российская академия наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова. – 4-е изд., доп. – М.: Азбуковник, 1999. – 944 с.

12. Питання функціонування та вдосконалення інфраструктури фондового ринку: Інфор.-анал. матеріали / За ред. О.І. Кірейцева, М.М. Шаповалової та Н.І. Гребенюк. – К.: Центр наукових досліджень НБУ, 2005. – 132 с.

13. *Піддубна Л.В.* Розвиток науково-методичних підходів до розуміння змісту поняття «інституційний інвестор» // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наук. праць. – Вип. 34. – Суми: УАБС НБУ, 2012. – С. 243–251.

14. *Семенов А.Ю.* Вплив діяльності фінансових установ на економічне зростання України: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.08 / ДВНЗ «УАБС НБУ». – Суми, 2011. – 28 с.

15. Словарь русских синонимов и сходных по смыслу выражений. – М.: Русские словари, 1999. – 169 с.

16. Словник української мови: У 11 т. – К.: Наукова думка, 1974. – Т. 5. – 840 с.

17. Словник української мови: У 11 т. – К.: Наукова думка, 1976. – Т. 7. – 723 с.

18. Толковый словарь русского языка: Репринтное издание: В 4 т. / Под ред. Д.Н. Ушакова. – М.: Астрель, АСТ, 2000. – 848 с.

19. *Федосов В.М., Опарін В.М., Львович С.В.* Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: Монографія / Наук. ред. В.М. Федосов. – К.: КНЕУ, 2002. – 387 с.

20. Фінансова енциклопедія / О.П. Орлюк, Л.К. Воронова, І.Б. Заверуха та ін.; За заг. ред. О.П. Орлюк. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 472 с.

21. *Ходаківська В.П., Данілов О.Д.* Ринок фінансових послуг: Навч. посібник. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. – 501 с.
22. *Школьник І.О.* Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку: Монографія. – Суми: Мрія-1; УАБС НБУ, 2008. – 348 с.
23. *Wymeersch, E.* (2008). The Structure of Financial Supervision in Europe.

Стаття надійшла до редакції 12.06.2014.

Кремень В.М. Сутність поняття „фінансовий нагляд”: структурно-декомпозиційний аналіз / В.М. Кремень // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 9(159). – С. 38-45.

КНИЖКОВИЙ СВІТ

СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА ТА ЮРИДИЧНА ОСВІТА
ПРЕСТИЖНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ

Україна, 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26
E-mail: book@nam.kiev.ua
тел./факс 288-94-98, 280-80-56

Менеджмент: Підручник / За заг. ред. д.е.н., проф. М.М. Єрмошенка. – К.: Національна академія управління, 2011. – 656 с. Ціна без доставки – 130 грн.

Авторський колектив: **М.М. Єрмошенко, С.А. Єрохін, М.П. Денисенко, О.А. Кириченко, О.І. Соскін.**

Має гриф підручника від МОН України.

У даному підручнику викладено матеріал, який дає системне уявлення щодо менеджменту. Комплекс представлених навчальних матеріалів стосується відносин управління на макро- та мікрорівні економічної системи, що дозволяє сформувати сутнісне бачення щодо менеджмент-взаємозв'язків різноманітних видів діяльності. У цілому викладений матеріал суттєво поширює теоретичні і методичні уявлення щодо менеджменту.

Підручник включає теоретичні засади менеджменту, історію його виникнення і розвитку, форми і методи документообороту при здійсненні управлінської діяльності, основи операційного менеджменту, розкриває нові тенденції у розвитку стратегічного менеджменту. Містить також менеджмент-практикум щодо основних засад управління.

Призначений для студентів вищих навчальних закладів, викладачів, аспірантів, а також всіх тих, хто цікавиться питаннями управління.